

SIMAS KARALIŪNAS

KELETAS BALŲ IR SLAVŲ KALBŲ „SEMTI“ REIKŠMĖS
VEIKSMAŽODŽIŲ IR JŲ KILMĖ(Lie. *sėmti*, la. *smelt*, pr. *kniēipe* ir sl. **čerpti*)

Sememą „semti“ istoriniu požiūriu pastaruojų metu, kiek žinoma, plačiau nagrinėjo B. Jėgeris¹. Savo teiginį, jog „Pirminė „semti“ idėja (Die ursprüngliche Anschauung für „schöpfen“) turėjo būti „(nu)pjauti, (at)skirti, nu-, atimti“, jis grindė tuo, kad 1) la. *kriēt* „semti grietinę nuo pieno, graibyti“ yra bendros šaknies su la. *krijāt* „lupti, dirti, plėšti“ bei sl. **krojiti* „(drabužį) kirpti; pjauti“, 2) la. *kārñīt* (-u, -īju) „rausti, versti, (iš)rausyti, (iš)mėtyti, (iš)kapstyti, kasti, grandyti“ reiškia taip pat „grietinę ar putas nusemti, nugraibyti“ (*nūo-kārñīt*) ir 3) sl. **čerpti* „semti“ tradiciškai siejamas su lie. *kiŗpti*, la. *cirpt*.

Kad la. *kriēt* (praes. *kreju*, *kriemu*, praet. *krėju*) „semti grietinę nuo pieno, graibyti“ lietuvių kalboje atliepia *kriėti* (-ja, *krėja*) „tiesti, vynioti (drobę); žvejoti“, *krỹti* (*krėja*) „tiesti, vynioti (drobę)“ bei *krỹti* (*kriėja*) „lenkti, kumpinti“², rodo la. *krijāt* (-āju), *krijuōt*, kurie, be „lupti, dirti; plėšti“, reiškia „vynioti, lenkti (gijas)“. Semantinę *kriēt*, *kriėti* konfigūraciją paryškina la. *krejuōt* „semti grietinę, grieti; sijoti, vėtyti; šluoti“, kuris greičiausiai yra priesagos *-ōjo- vedinys iš **krei-* (plg. praes. *kreju*). Reikšmės „pjauti“ nerodo nė germanų kalbų žodžiai s. isl. *hrína* „paliesti“, s. ang. *hrinan* „paliesti, nutverti, pa-, sugriebti“, s. saksų *hrinan*, s. vok. aukšt. *rīnan* „paliesti“ (< germ. **hrei-na-*), kuriuos, nepaisant E. Seeboldo skeptiško nusistatymo³, drąsiai galima laikyti ne tik la. *kriēt*⁴, bet ir lie. *kriėti* giminaičiais.

Reikšmė „lenkti, sukti, supti ir pan.“ šalia reikšmės „semti“ pasirodo ir kitais atvejais, plg. pvz. *kabinti* „... semti, imti, mėžti; traukti, sukti (į šalį) ...“; *griėti* „... semti nuo paviršiaus, graibyti; sukti, skrieti, supti...“; *sėmti* : *ap-sėmti* „apsupti, apstoti iš visų pusių; apjuosti, apsukti“.

Tad baltiškoji šaknis **krei-* savo pirmine reikšme gal daugiau linksta į „lenkti,

¹ Jėgers B. Verkannte Bedeutungsverwandtschaften baltischer Wörter // KZ, 1966. 80. P. 27–28.

² Fraenkel E. LEW. P. 297.

³ Seebold E. Vergleichendes und etymologisches Wörterbuch der germanischen starken Verben. The Hague-Paris, 1970. P. 271.

⁴ Jóhannesson A. Isländisches etymologisches Wörterbuch. Bern, 1956. P. 266.

kreipti“, bet vargu ar į „(at)skirti“ pusę⁵. Tai patvirtintų ir lie. *kreivas* bei la. *kreils* „kreivas, sulenktas“, kurie laikytini veiksmažodžio *krỹti* „lenkti, kumpinti“ vadiniais (su priesagomis *-uo- ir *-lo-). Vadinasi, reikšmė „pjauti“ šaknies **krei-/ *kri-* žodžiams nėra būdinga.

Nėra pakankamai aišku, ar sl. **kroję, *krojiti* „(drabuži) kirpti; pjauti“ yra pasidarytas iš vardažodžio **krojь* „sukirpimas; drabužiai; plūgo peilis“, kaip linke manyti kai kurie tyrinėtojai⁶, ar jis yra seniau slavų kalbose egzistavusio veiksmažodžio **kriti* „pjauti“ kauzatyvas. Abiem atvejais **krojiti* su savo reikšmėmis būtų slavų kalbų inovacija. Nors sl. **kriti* „pjauti“ ir blt. **krei-t(e)i* „lenkti, kreipti“ ir gali būti kilmės atžvilgiu tapatūs, bet sl. **kriti* „pjauti“ anksti galėjo nuo jo atitrūkti ir homonimizuoti, jeigu, žinoma, iš viso toks buvo. Vadinasi, nei **kroję, *krojiti* „(drabuži) kirpti; pjauti“, nei **kriti* „pjauti“, kaip slavų kalbų produktais, aiškinant baltų kalbų faktus nederėtų remtis.

Žodžio *kārñit* reikšmė „grietinę ar putas nusemti, nugraibyti (die Sahne oder den Schaum abschöpfen)“, kuria savo argumentacijoje remiasi B. Jėgeris, įeina į tokį reikšmių būrį: *nũo-kārñit* „nu-, sugriauti, nusiaubti, sunaikinti; nuvalyti, apšvarinti; grietinę ar putas nusemti, nugraibyti“, *nũo-kārñit* „primėtyti, jaukiant, verčiant priteršti; pripurvinti; jaukiant, kapstant numesti, nuversti; nuvalyti; nuardyti, nuplėšti“⁷. Iš šios reikšmių virtinės ir minėtų veiksmažodžių lietuvių kalbos atitikmens *nu-kārnyti (-ija)* „nuimti karną (žemės paviršiu)...“ (*karnà* „liepos, gluosnio ar karklo apatinė žievė, lunkas“ vedinio) matyti, kad „grietinę ar putas nusemti, nugraibyti“ yra niekas kitas kaip „paviršių nuimti, nuvalyti“, ką remia ir tokios semantinės paralelės kaip lie. *griēbti (-ia)* „čiupti, stverti, gauti; plėsti, vogti; traukti iš kur nors (iš gilumos, iš vandens...); paviršių grieti, imti; imti, siekti; liesti, kliudyti, siekti...“ bei *graibýti (graibo)* „čiupinėti, grabinėti; iš vandens, iš skysčio rankioti, griebti ką; paviršius, putas, riebumą grieti...“ LKŽ III 498, 589, taip pat ang. *scoop* „... griebti, čiupti, grobti; tuštinti, valyti“.

Kas yra semema „semti“, be jau minėtų *griēbti (-ia), graibýti (graibo)*, matyti dar iš tokių pavyzdžių: *kabinti (-ina)* „... užkabinti, užsklęsti; vieną su kitu segti, sieti, jungti, rišti; glėbti, imti aplink; semti, imti mėžti; traukti, sukti (į šalį); griebti, čiupti, stverti; (refl.) kibti, rigzti, segtis, stvertis...“ LKŽ V 18; *griēti (-ja, grēja)* „imti, griebti, čiupti, plėsti; žvejoti; semti nuo paviršiaus, graibyti; sukti, skrieti, čiupti...“ LKŽ III 594; *káũšti (-ia)* „gerti su kaušu...; valgyti; kabinti, skobti, ruopti; semti, kabinti, glemžti, kaupiti...“ LKŽ V 448; *kōpti (-ia, -a, kāpia, kāpa)*

⁵ Trautmann R. Baltisch-slavisches Wörterbuch. Göttingen, 1923. P. 141 (: **krejō-* „trenne“, „scheide“).

⁶ Трубачев О. Н. // ЭССЯ. 1985. 12. С. 181–182.

⁷ *Nũo-kārñit* reikšmė „semti, grieti“ remtis negalima, nes ji duota su klaustuku, būtent: „die Sahne abnehmen(?)“ ME II 796.

„kasti į krūvą, daryti kaupą, kaupti, žerti; apkasioti, kaupuoti (bulves, daržoves...); krauti mėšlą su šakėmis į vežimą, mėžti; kabinti, semti; imti medų...“, *kópti* (-ia) „imti, grobti, griebti, gobti“ LKŽ VI 352.

Tokią pat reikšmių konfigūraciją turi, pvz., ir ang. *scoop* „(pa-, iš-, su-) semti; (iš)skauptuoti, (iš)duobti, (iš)kasti; rinkti, kaupti (greitai, nieko nežiūrint); griebti, čiupti, grobti; tuštinti, valyti“⁸, kurio įrodomosios galios nė kiek nemažina galimas denominatyvinis pobūdis (iš *scoop* „samtelis, bertuvas, kastuvėlis; kaušas“, pasiskolinto iš vid. ol., vid. vok. žem. *schōpe* „kaušas, samtis, kibiras“ < germ. **skōpō-* „kas išduobta, išskauptuota“⁹; tad tos pačios šaknies kaip lie. *skōbti* (-ia, *skābia*) „drožti (ppr. skaptu), skauptuoti“).

Iš pateiktos medžiagos matyti, kad semema „semti“ glaudžiai yra susijusi, iš vienos pusės, su reikšmėmis „imti (aplink), glėbti; griebti, čiupti, stverti“ (semasiologiškai dar plg. r. черы́, черти „imti; semti“ Даль IV 592 s.v. черень; s.-ch. *grābiti* „čiupti, griebti; semti“; s.-ch. *zā-hvatiti* „t.p.“), iš antros, su reikšmėmis „vieną su kitu segti, sieti, jungti, rišti, kabinti, spausti“. Sememos „imti (aplink), glėbti; griebti, čiupti, stverti“ variantai yra tiek reikšmės „kabinti, lupti, dirti, plėšti“, tiek reikšmės „kabinti, plėšti, grobti, gobti, glemžti; kaupti, kasti, žerti, rausti (į krūvą)“. Todėl jos antriniu būdu gali pasirodyti šalia sememos „semti“, plg. pvz. r. черпать (-аю) „semti“, dial. taip pat „plėšti, rauti“, bet tokiais atvejais apie ko (at)skyrimą, dalijimą ir pan., rodos, nekalbama.

Iš pateiktos medžiagos taip pat matyti, kad su semema „semti“ daugeliu atveju kartu eina reikšmė „žvejoti“, kuri, vadinasi, laikytina sememos „semti“ variantu, alosema: lie. *kriėti* (-ja, *krėja*) „tiesti, vynioti (drobę); žvejoti“, la. *kriet* (*kreju, krienu*) „semti grietinę nuo pieno, graibyti“; lie. *griėti* (-ja, *grėja*) „... žvejoti, semti nuo paviršiaus, graibyti...“. Šią prielaidą patvirtina tas, kada tskiruose kontekstuose tokią reikšmę įgyja ir lietuvių bei latvių kalbų sėmimo veiksmoždziai *sėmti* bei *smelt*, plg. lie. *už-sėmti* (*už-semia*, -a) „... semiant sugauti (žuvį)...“ LKŽ XII 366 bei la. *Tur viņi smeļ tās zuvis* („zvejuo“) EH II 536.

Kad „semti“ reiškia „gauti, (pa)griebti, (nu)tverti, (pa-, su-) imti (bekommen, fassen, ergreifen, nehmen)“, atpažino dar E. Lewy. Tai padaryti įgalino jį Šv. Rašto teksto fragmento *und schöpfet Segen vom Herrn* ir jo vertimų į prūsų (*bhe kniēipe signassen esse rickijan*) bei lietuvių kalbą (Vilento Enchiridiono *ir gaus paschlowinima nūg diewa*) lyginimas¹⁰. Reikšmės „semti“ ir „gauti, (pa)griebti, (nu)tverti, (pa-, su-) imti“ yra taip glaudžiai susijusios, kad vok. *schöpfet* vertimą

⁸ Morris W. (Ed.). The American Heritage Dictionary of the English Language. Boston; N. Y.; Atlanta..., 1969. P. 1164.

⁹ Watkins C. Indo-European Roots // Morris W. (Ed.). The American Heritage Dictionary ... P. 1539.

¹⁰ Lewy E. Preußisches // IF. 1913. 32. P. 166–167.

pr. *kniēipe* V. Toporovas įtarė esant *ad hoc*: „В данной ситуации *kniēipe* выступает как сугубо черновой, временной перевод на „первый случай“¹¹. *kniēipe* „semia“ (3 p. praes.)¹² atitikmenys rytų baltų kalbose yra lie. *kniēpti(-ia)* „kabinėti“, *iš-kniēpti* „iškasti, išrausti“, *su-kniēpti* „suspausti, sukabinti, sučiaupti“, *kneipti(-ia)* „kabinti, lupti (akis); (pra)kasti“, la. *knieptiēs (-pjuōs, -puōs)* „(su)glausti ausis (apie arklius)“, *ie-kniept* „suspausti, sugnybti“¹³. Ši atitikmenų eilė taip pat patvirtina kalbamosios semantinės filiacijos buvimą.

Todėl sl. **čьррѣ, *čerпти* „semti“ (s. sl. *чрьрѣ, чрѣти*) atitikmuo baltų kalbose yra ne *kiŗpti (keŗpa)*, la. *cirpti (cērpu)*, kaip paprastai manoma¹⁴, bet veikiau lietuvių kalbos veiksmažodis *kėŗpti(-ia)* „ką silpnai ar paskubom rišti“ (dar plg. jo priešdėlinę lytį *pri-kėŗpti* „netvirtai ką pririšti, prismeigti, prikalti, prisiūti“). Teigdamas sl. **čьррѣ, *čerпти* „semti“ ir minėtų baltų kalbų žodžių tapatybę, B. Jėgeris¹⁵ svarbiu laiko latvių kalbos iteratyvą *kāŗpīt (-u, -īju)*, turintį reikiamas reikšmes „kapstyti, rausti“. Dėl savotiškos reikšmės ir laužtinės intonacijos (*kaŗpīt*) J. Endzelynas abejojo, ar *kāŗpīt* yra veiksmažodžio *cirpt (cērpu)* iteratyvas. Ir iš tikrųjų la. *kāŗpīt (kāŗpīt, kaŗpīt) (-u, -īju)* „kapstyti, rausyti (kojomis) (pvz., apie šunį, vištą); trypti, spardyti, mindyti“ kilmės atžvilgiu, matyt, neatsietinas nuo la. *skāŗpīt* „kapstyti, rausyti“, – *tiēs* „spirtis, priešintis“, kuris gali būti bendros šaknies su la. *šķēŗpēt (-ēju)* „riehti, pjauti velėnas (su plūgu), raižyti žemę arimui; aštrinti, galąsti; kasyti“, *šķēŗpelēt (-ēju)* „plonai skaldyti“, *šķēŗpēt (-ēju)* „traukti tinklą iš vandens į valtį“.

Laikydamasis nuomonės, kad „judrusis“ *s* (pradžioje, matyt, tam tikras prefiksas) galimas taip pat pozicijoje prieš balsį, Th. Siebs kilmės atžvilgiu tapatino ide. šaknis **em-* „imti, atnešti, atgabenti (nehmen, holen)“ (lot. *emō*, lie. *imù, ėmiaũ*, s.sl. *imq*) ir **sem-* „semti (schöpfen)“ (lie. *semiù, sėmti, sámtis, sámsyti*, lo. *simpulum* „kas paprasta, nesudėtinga“, *simpulum* „kaušelis“, umbrų *seples* „simpulis, kaušeliais“ < **sem-lo-*)¹⁶. Semantiniu atžvilgiu toks siejimas būtų visai be priekaištų, bet fonetiškai per daug sudėtingas. Svarbiausia, kad veiksmažodžiai *iŗmti (ima, ėma)* ir *sėmti (sėmia)*, kaip matyti iš jų bendraties formų intonacijos, seniau yra buvę skirtingų struktūrų (*aniŗ* ir *seŗ*), vadinasi, ir skirtingos kilmės.

Jungimo, kabinimo, dėjimo kartu, vienumo idėja (ide. **sem-/*sm-* „viena, kartu“), matyt, remiasi taip pat reikšmės veiksmažodžio *sėmti (sėmia, -a, sėmė)*

¹¹ Toporov V. H. Прусский язык. Словарь (К–Л). М., 1984. С. 98.

¹² Mažiulis V. PKP, II. P. 207.

¹³ Lewy E. Loc. cit.; Mažiulis V. Loc. cit.; Toporov V. H. Op. cit. P. 98–99.

¹⁴ ЭССЯ. 4. С. 71–72 (su literatūra).

¹⁵ Jėgers B. Op. cit. P. 28.

¹⁶ Siebs Th. Anlautstudien // KZ. 1904. 37. P. 294. Kiek abejodamas pritarė E. Lewy: Lewy E. Op. cit. P. 167 (išn. 1).

„imti, pilti skysčių, kabinti biralų; užlieti, tvindyti“ LKŽ XII 361 – 363, kuris lyginamas su gr. *ἀμάομαι* „renku, kaupiu“¹⁷. Semantiškai toks siejimas būtų visai galimas, ir tuo labiau, kad šalia graikų kalbos veiksmažodžio yra *ἄμη* „kibiras (vandeniui semti)“, reikšme visai priartėjantis prie lie. *sémti*¹⁸. Tačiau lietuvių ir graikų kalbų veiksmažodžius laikyti etimologiškai tapačiais trukdo ta aplinkybė, kad gr. *ἀμάομαι* paprasčiausiai aiškinamas kaip *ἄμα* „kartu, drauge“ vedinys, bet H. Friskas visiškai neatmeta galimybės, kad jis yra nykstamojo šaknies vokalizmo laipsnio deverbatyvas¹⁹: iš **sm̥ə-o-* arba **sm̥ə-jo-*. Tokią galimybę remtų lie. dial. *simóti* (-ója) „semioti“ (< **sm̥-ā-* < ide. **sm̥-e₂-*), taip pat turintis nykstamojo šaknies vokalizmo laipsnio šaknį, – dėl tokios struktūros plg. pvz. *užsi-imóti* (-ója) „užsiiminėti“, *tviróti* (-ója) „išlaikyti“, *kilóti* (-ója) „nuolat kelti“, la. *cilât* (-ãju) „t.p.“ (šalia *ima*, (*j*)*ẽma*, *tvẽria*, *kẽlia*, la. *ceļu*).

Lietuvių ir graikų kalbų veiksmažodžių giminaičių turi tocharų kalba: A *sām-* „imti sau, palikti sau, laikyti, saugoti, rinkti, kaupti“ (< ide. **sōm-*), A *sum-* „(nu-, at) imti, pašalinti, kelti, traukti“ (< protoch. **sāmu-* < ide. **sm̥u-*), B *sāmp-* „t.p.“ (< ide. **sōmu-* su **-u-*, vėliau virtusiu *-p-*)²⁰. Iš germanų kalbų čia gali priklausyti go. *samjan* „patikti“, s. isl. *semja* „(su)daryti, (su)durti, (su)dėti, (su)tvarkyti“, norv. *semja*, šved. dia. *sämjas* „vieningu būti ar tapti“, ide. šakniai **sem-/sm̥-* „viena, kartu“ taip pat skiriami²¹. Germaniškasis veiksmažodis turi iteratyvams-kauzatyvams būdingą šaknies vokalizmą *a* (< ide. *o*) kaip ir lietuvių kalbos deverbatyvai pvz. *samáuti* (-áuja, -áuna) „samstyti; su samčiu gaudyti žuvis“ Dglš, Sv, Trgn, Ign, *samúoti* (-úoja, -ávo) „samstyti“ Klt. Kai kurios tocharų kalbos veiksmažodinės formos atspindi ide. šaknies **sem-/sm̥-* „viena, kartu“ alomorfa **sōm-*. Įdomu, kad šios šaknies variantą su pailgintu šaknies vokalizmu randame, atrodo, paliudytą ir lietuvių kalboje. Tai *somúoti* (-úoja, -ávo) „dainuojant sudaryti naują posmą su kitu žodžiu“ LKŽ XIII 290, paties A. Juškos vartotas, dainų atlikimo būdą aiškinant: Ar rišt’? ... (ir t. t. somuok: Ar vežt’? ar džiaut’? ar kult’?)²²; Taip somuok, žėdną parėdkininką veselijos girdamas ir peikdamas piršlį ir kvieslį²³;

¹⁷ Fraenkel E. LEW. P. 774–775.

¹⁸ Frisk H. GEW. I. P. 89.

¹⁹ Frisk H. Op. cit. P. 88.

²⁰ Van Windekens A. J. Le tocharien confronté avec les autres langues indo-européennes. Louvain, 1976. I. P. 418, 445.

²¹ De Vries J. Altnordisches etymologisches Wörterbuch. 2. verbesserte Aufl. Leiden, 1962. P. 470; Jóhannesson A. IEW. P. 782–783. Kitų ide. kalbų duomenų (žr. Fraenkel E. LEW. P. 775) ryšys su lie. *sémti* nėra pakankamai aiškus.

²² Lietuviškos dainos užrašytos pas Antaną Juškevičę. Kazanė, 1880. P. 96.

²³ Svočbinė rėda veliuonyčių lietuvių surašyta par Antaną Juškevičę 1870 metuose. Kazanė, 1880. P. 68 (pastaba).

Ant to pavidalo somuok ...²⁴; Taip somuok dar ...²⁵ Kad čia esama pailgėjusio trumpo šakninio balsio, matyti iš *samatúoti* (-úoja, -ãvo) „kartoti pirmojo posmo priedainį; kurti tolesnį dainos posmą, somuoti“, taip pat A. Juškos ne kartą vartoto (žr. LKŽ XII 92). Veiksmažodžio *samatúoti*, *sa'matuoti* struktūra rodo jį denominatyvą esant, plg. pvz. *lakatúoti* (-úoja, -ãvo), *lãkatuoti* „lakatais apsikarsčius būti“ : *lãkatas*, *lãkatas*, *lakata*; *balbatúoti* (-úoja, -ãvo), *bal̃batuoti* „plepėti; neaiškiai kalbėti“ : *balbãtas*, *balbatà*. Buvęs pamatinis vardažodis **sam-at-* „posmas ir pan.“ su priesaga *-at-* jau galėjo būti pasidarytas iš veiksmažodinės šaknies **sem-* „vieną su kitu segti, sieti, jungti...“ [kaip *balbãtas*, *balbatà* iš *balbėti* (*bal̃ba*) „plepėti]. Bet *somúoti* (-úoja, -ãvo) ir *soma* „pučiamasis muzikos instrumentas“ LKŽ XIII 289²⁶, *súoma* „daina“ LKŽ XIV 188 (su *uo* vietoj senojo *o < ã* iš tų tarmių, kur opozicija *uo : o* neutralizuota²⁷) darybinis santykis nėra pakankamai aiškus. Į akis krinta lie. *somúoti* ir toch. B *sãmp-* „(nu-, at-) imti, pašalinti, kelti, traukti“ (< **sõmu-*) struktūrinis panašumas: formantas lie. *-av-* < **ey-* (plg. praet. *somãvo*), toch. **-y-*, pailgintas šaknies vokalizmas, kur, be to, balsiu *o* (< *ã*) lietuvių kalboje gali būti reflektuojamas toks ide. **õ*, kuris kilme susijęs su šakniniais *e*, *o* ir *ẽ*²⁸. Tad su formantu **-ey-* (: toch. **-y-*) ir šakninio balsio pailginimu *somúoti* „dainuojant sudaryti naują posmą su kitu žodžiu“ ir galėjo būti pasidarytas iš šaknies **sem-* „vieną su kitu segti, sieti, jungti, rišti, kabinti“. Kaip paralelę tokiai semantinei raidai galima nurodyti gr. *μέλοσ* „(są)narys; būdas (ką sudurti, iš atskirų dalių sudaryti); daina, melodija“, skiriama būriui žodžių, turinčių jungimo, siejimo reikšmę²⁹ (ide. **mel-* „jungti, sieti“, žr. toliau). Veiksmažodžiui *somúoti* esant pirminiam [plg. dar galimus jo giminaičius s.isl. *sóma* „tikti, derėti“, s. frizų *sómia* „t.p.“, s. ang. *séman* „taikyti, lyginti“ (< germ. **sõm-*), skiriamus šakniai **sem-/*sm̃-* „vieną, kartu“], *soma* ir *súoma* būtų retrogradiniai vediniai³⁰.

Lie. *sémti* ir la. *smel̃t* forma kiek panaši, reikšmė ta pati, todėl sunku atsispirti pagundai abu šiuos veiksmažodžius tapatinti ir etimologiškai. Bandyta vienaip ar

²⁴ Lietuviškos svotbinės dainos užrašytos par Antaną Juškevičę ir išspausdintos par Joną Juškevičę. Petropylė, 1883, P. 371 (pastaba).

²⁵ Op. cit. P. 487 (pastaba).

²⁶ Jo pastovus šaknies kirtis ir tvirtapradė šaknies intonacija, kaip duota LKŽ XIII 289, nėra tikri: tame teksto fragmente, kur yra *soma*, dešininį kirčio ženklą turi visi vardažodžiai, plg. bus *dúdos*, *sómos*, *óžragiai*, *dãmbros*, *kãnklys* jauniems broleliams – Svotbinė rėda veliuonyčių lietuvių surašyta par Antaną Juškevičę, p. 19. Tad gali būti ir *somã* (acc. sing. *sõmã*).

²⁷ Apie tai plačiau LKK. 1973, XIV. P. 129.

²⁸ Aut. Baltų kalbų struktūrų bendrybės ir jų kilmė. V., 1987. P. 179.

²⁹ Frisk H. GEW. I. P. 203–204.

³⁰ Visiškai neaiškus yra *sumúoti* (-úoja, -ãvo) „dainuoti“ LKŽ XIV 150. Jeigu jis nėra iškreiptas iš *somúoti* ar **suomuoti*, ar negalėtų atspindėti ide. **sm̃-* > balt. *sum-* (šalia *sim-* žodyje *simóti*)? Antra vertus, plg. vok. *summen* „niūniuoti“.

kitaip paaiškinti jų formos skirtumą. Panašų formalų santykį W. Schulze pastebėjo kitose ide. kalbose: „S. i. *saparyāti*, lo. *sepelit* santykis su s. i. *sápati* primena la. *smelju smelt* : lie. *semiù sémti*“³¹. E. Benvenistas tą santykį interpretavo taip, kad tiek s. i. *saparyāti* „gerbia, garbina“, tiek lo. *sepelit* „laidoja; gramzdina“ esą vediniai iš neutrum vardažodžio **sep-el-* „gerbimas, rūpestis“ (dėl formanto plg. **sāu-el* „saulė“), pasidaryto iš **sep-*, s. i. *sápati* „ugdo, globoja, prižiūri, rūpinasi, gerbia“³². Laikydamas *sm-* (*smelt*) šaknies *sem-* (*sémti*) nulinio laipsnio variantu, la. *smelt* J. Endzelynas manė esant vediniu iš **s(e)melo-* „sėmėjas, samtis“, kurio formalų santykį su *sémti* lygino pvz. su gr. *πτερόν* „sparnas“ šalia *πέτομαι* „skrendu“³³.

Elementas *-el-* (*-al-*) / *-l-* kaip tam tikras veiksmažodinis formantas iš tikrųjų funkcionuoja ypač lietuvių kalbos veiksmažodžio sistemoje; jo esama pvz. ir tarp *sémti* vedinių, plg. *sémlióti* (*-ioja*) „semiti, dažnai semti“, *semelioti* (*-ioja*) „pamažu semioti, samstyti“. Tas formantas, būdamas neabejotinos denominatyvinės kilmės, suteikia tiems vediniams, kaip matyti, pirmiausia diminutyvinę iteratyvinę reikšmę. Iš čia nebe sunku suvokti, kad, kildinant iš vardažodžio **s(e)melo-* ar iteratyvo **s(e)mel-*, la. *smelt* reikšmę, formos ypatybes (pvz. latvių laužtinę intonaciją, atspindinčią baltiškąją akūtą) vargu ar galima patenkinamai paaiškinti.

Lie. *sémti* ir la. *smelt* etimologine tapatybe suabejojo vienintelis B. Jēgeris. Mintis, kad *sémti* ir *smelt* kilme nieko bendra vienas su antru neturi, gali būti teisinga, bet jo argumentacija nėra visais atžvilgiais nepriekaištinga. Remdamasis pagrindiniu savo teiginiu, kad *semema* „semti“ yra „(nu)pjauti, (at)skirti, nu-, atimti“, B. Jēgeris *smelt* I „semti“ siejo su *smelt* III „(aštriu peiliu) pjauti“, prie pastarojo dar prišliedamas *smelt* II „mušti, duoti“³⁴. Ši interpretacija iš pirmo žvilgsnio atrodo visai galima, nes lygiai tokias pat reikšmes turi lie. *sémti* : „... mušti, kirsti, rėžti, duoti; pjauti“ LKŽ XII 362–363. Bet geriau išsižiūrėjus, matyti, kad reikšmė „mušti, kirsti, rėžti, duoti“ tikriausiai yra antriniu būdu ekspresyviškai atsiradusi šalia pagrindinės reikšmės (*sememos*) „semti“, o reikšmė „pjauti“ yra išlukštentą iš vienintelio sakinio (LKŽ XII 363), kurį nė kiek neblogiau galima paaiškinti ir kita kontekstine reikšme, būtent „imti“, nes reikšmė „semti“ turi savyje kaip sudedamąją dalį reikšmę „imti (aplink)“. Tuo tarpu B. Jēgeris mąsto atvirkščiai, būtent, kad reikšmė „semti“ esanti atsiradusi antriniu būdu šalia pagrindinės reikšmės „(nu)pjauti“.

³¹ Schulze W. Lat. *sepelire* // KZ. 1907. 41. P. 335.

³² Бенвенист Б. Э. Индоевропейское именное словообразование. М., 1955. С. 72.

³³ Endzelīns J. ME. III. P. 958.

³⁴ Jēgers B. Op. cit. P. 28–29.

Lietuvių kalbos veiksmažodžiu *sémti* „imti, pilti skysčių, kabinti biralų; (šnek.) mušti, kirsti, rėžti, duoti“, tvarkydami atitinkamus latvių kalbos faktus, galėtume pasinaudoti tik tiek, kad, eidami jo analogija, la. *smélt* I „semti“ ir *smélt* III „mušti, kirsti, duoti“ turėtume laikyti ne homonimais, bet vienu poliseminiu veiksmažodžiu. Taip aiškinti latvių kalbos faktus, deja, būtų istorinės perspektyvos iškraipymas. Mat, viena, kaip rodo visas kontekstas, reikšmė „mušti, kirsti, duoti“ geriau susisieja su reikšme „(aštrių peiliu) pjauti“ (žr. toliau). Antra, la. *smélt* (*sméļu, smêlu*) „semti“ ir *smélt* (*sméļu, smêļu*) „mušti, kirsti, duoti; (aštrių peiliu) pjauti“ ME III 958, istoriškai žiūrint, gali atstovauti skirtingoms šaknims. Kaip B. Jēgeris³⁵ teisingai jau yra nustatęs, *smélt* (*sméļu, smêlu*) „mušti, kirsti, duoti; (aštrių peiliu) pjauti“ kartu su savo vediniu *smalīt* „smulkinti, trupinti; (praes. *smalīju*) (aštrių peiliu) pjauti; mušti, kirsti, duoti“ turi bendrašaknių leksemų germanų kalbose: norv. dial. *smula* „triuškinti, trupinti“, *smol* „kas sutrupinta, trupinys, dulkė“, šved. dial. *smola*, šved. *smula* „(duonos) trupinys“, dan. *smul* „dulkė, trupinys“ ir kt.³⁶ Visos šios leksemos gali turėti „judrųjį“ *s-* ir galų gale siekti ide. **mel-* „trupinti, trinti, malti“ (la. *małt*, lie. *málti*)³⁷.

Remdamiesi gana akivaizdžia reikšmių „semti“ ir „vieną su kitu segti, sieti, jungti, rišti, kabinti, spausti“ sąsaja, la. *smélt* (*sméļu, smêlu*), „semti“ etimologiškai galime gretinti su la. *sa-mełt* (*-meļu, -mêlu*) „surišti, sukabinti, susegti“ ME III 683, nuo kurio *smélt* skirtųsi tik „judriuojau“ *s-* (plg. pvz. la. *kārpīt, kārpīt* : *skārpīt*; lie. *pélti* „plėsti, sproginginti, skėsti (akis)“ : *spélti* „t.p.“; *plėsti* : *splėsti*; *tvėrti* : *stvérti*). Šaknis **(s)mel-* „rišti, segti, sieti“, be to, yra užkonservuota toch AB *mālk-*, A *malk-* „sudėti, jungti, sieti“, inf. B *malkatsi*³⁸, het. *malk-*, *malkiija-* „sukti, vyti, verpti“³⁹, kurie tačiau turi šaknies galo *-k-*. Ide. šaknį **mel-k-* lietuvių kalboje galėtų tęsti iteratyvas *malkstýtis* (*māłkstosi*) „derintis, gretintis prie ko“ (jeigu, žinoma, jo *-k-* nėra parazitinis). Lie. *malstýtis* (*māłstosi*) „stengtis įsiteikti, patikti, meilintis“ J ir *melėti* (*-ėja*) „būti labai patogiu“ Šts, Plt, Dr galėtų atspindėti pirminę ide. šaknį **mel-* „rišti, segti, kabinti“, iš kurios reikšmės nesunkiai galėjo išriedėti tikimo, derėjimo (taikymosi, derinimosi), patogumo reikšmė tokiu pat būdu, kaip tai atsitiko s. isl. *sóma* „tikti, derėti“, priklausančiam ide. **sem*/*sm-* „viena, kartu“⁴⁰.

³⁵ Jēgers B. Op. cit. P. 28 (išn. 3).

³⁶ Apie germanų kalbų žodžius žr. Jóhannesson A. Op. cit. P. 673.

³⁷ Plg. Pokorny J. IEW. P. 716–717.

³⁸ Thomas W. Tocharisches Elementarbuch. Heidelberg, 1964. Bd. 2. P. 125, 221.

³⁹ Friedrich J. Hethitisches Wörterbuch. Heidelberg, 1952. P. 134, 342.

⁴⁰ Jóhannesson A. IEW. P. 783.

SOME BALTIC AND SLAVIC VERBS DENOTING „DRAW, SCOOP“ AND THEIR ORIGIN

Summary

Some evidence (cf. Lith. *griėbti*, *griėti*, *kabinti*, *káũšti*, *kőpti*, Lith. *kriėti* : Latv. *kriet*, Pr. *kniėipe* : Lith. *kniėpti*, *kneĩpti*) indicates that the meaning „draw, scoop“ is historically connected with the meaning „take, grasp, pick up“, on the one hand, and with the meaning „fasten, tack, clasp, press together, link, bind“, on the other. On this basis it is assumed that the etymological counterpart of Sl. *čьррѣ, *čerpti „draw, scoop“ is most likely Lith. *kėrėpti* (-ia) „bind, tie up“; Latv. *smėlt* (*smėlu*, *smėlu*) „draw, scoop“ belongs probably to the root *mel- „bind, tie, link“ (with the „movable“ *s*-), contained in Latv. *sa-mėlt* (-*mėlu*, -*mėlu*) „tie together, couple“, Tokh. AB *malk-*, A *malk-* „join“, Hit. *malk-*, *malkija-* „turn, twist together, spin“ (< IE *mel-k-), and related lexemes of Lith. *sėmti* (-ia, *sėmė*) „draw, scoop“ seem to be Lith. *somúoti* (-*úoja*, -*ávo*) „to form a new strophe with another word when singing“, Tokh. *sám-* „take for oneself, conserve, preserve, amass“, A *sum-*, B *sāmp-* „take away, remove, lift, draw up“, Old Norse *semja* „put together, arrange, settle, adjust, order“, etc.